

## Les falles d'Isil

Avui per avui, la vetlla de Sant Joan és quan se celebra la festa del foc per excel·lència. Arreu de l'arc mediterrani hi ha celebracions amb multitud de variants del foc: fogueres, petards i castells de foc. Però una de les celebracions més nostrades als Pirineus és la de les falles.

El mot *falla* té significats diferents segons quina sigui la seva zona geogràfica. Així, per exemple, a Andorra, les falles són les escorces seques de bedoll que, unides a una corda o filferro, es fan girar enceses per la plaça o carrers del poble. Una celebració similar és la que es fa a Arties i a Les, a la Vall d'Aran, però amb la variant que les escorces que giren són de cirerer. Inclús hi ha llocs del Pallars on la falla designa la foguera que es fa per Sant Joan a la plaça del poble. El significat de falla que tractaré en aquest article és el que es refereix als troncs o teies enceses a tall de torxa que es baixen la nit de Sant Joan i/o Sant Pere des del faro fins arribar a les respectives poblacions. Un cop allí, les falles es llancen a la plaça major formant una gran foguera que acompanya la festa de la revetlla fins a la matinada. Aquesta pràctica encara es manté, o recentment s'ha recuperat, en alguns indrets de la Ribagorça aragonesa, l'Alta Ribagorça i el Pallars. Aquesta és la modalitat de falla utilitzada a Isil.

Es tracta d'una festa tradicional, entenent com a festa una celebració que una comunitat sent com un fet propi i amb la qual els membres que en formen part se senten plenament identificats i que comprenen a partir d'uns referents comuns, siguin símbols, rituals o bé protocols. I l'entendem com a tradicional perquè la comunitat que la celebra l'hereta i transmet de generació en generació de manera cíclica, i en la qual la lenta variació de les seves formes és fruit de la mateixa evolució de la festa per adaptar-se als diferents contextos, i per tant, l'ajuden a mantenir-se. Es complementen el caràcter conservador de la tradició, que en manté fortament les pautes i estructures, sense les quals el ritus no podria repetir-se, amb un esperit renovador i integrador que convida a tothom que hi vulgui participar.



Oriol Riart i  
Arnalot, historiador,  
bibliotecari d'Esterri  
d'Àneu, i arxiver de  
l'Arxiu de les Valls  
d'Àneu



Vista d'Isil des de l'actual Faro

Així doncs, la creença que diu que la festa s'ha fet sempre igual no acaba sent del tot certa, i precisament aquest és un dels motius que les falles hagin esdevingut amb el temps unes festes que, tot i mantenir per sobre de tot el seu caràcter local i popular, no han parat de consolidar-se, i fins i tot hi ha casos com el de les falles d'Isil en què el seu reconeixement ha passat de l'àmbit local al nacional. Tant és així que són les úniques reconegudes de moment com a Festa Tradicional d'Interès Nacional l'any 1991, declaració

que el juny de 2010 es va reclassificar com a Festa Patrimonial d'Interès Nacional per tal d'adequar-la a la normativa actual, recollida en el Decret 389/2006, de 17 d'octubre, del patrimoni festiu de Catalunya.

Actualment s'està treballant per part de diferents associacions de fallaires i d'institucions públiques perquè la festa sigui declarada patrimoni immaterial de la humanitat per part de la Unesco.

També és important destacar de la festa de les falles l'alt contingut social i la relació tan estreta amb l'entorn natural més immediat, ja que condiciona la tipologia de la falla, i per tant també el recorregut i el transport de la flama, proper, veloç i sorollós, o bé llunyà, lent i silenciós.

## Isil

Si hi ha un poble el nom del qual està directament associat a la tradició de les falles sense cap mena de dubte que és Isil. Festa de referència a tot el Pirineu, ja ens apareixen citades en un article publicat el 1902 a *La Veu de Catalunya* sobre la festa major d'Isil. També en parla Joaquim Morelló el 1904 a la seva obra *La Vall d'Àneu*: "Entre les costums típics del país pot citarse la dels Fallaires, que's conserva ab més integritat en el poble de Gil".<sup>1</sup> De totes maneres, darrere aquesta forma tan peculiar de transportar el foc hi ha tot un procés que envolta la festa, des de la transformació dels troncs fins als balls que acompanyen la darrera fase del ritus. Precisament potser aquesta és una de les principals raons que fan que aquestes falles siguin quelcom més, i és que, a diferència d'altres pobles, mantenen molt vius tots i cadascun dels processos. Vegem-los tal com se segueixen actualment.

## L'elaboració de les falles

És la primera fase de tot el procés. Se solen fer entre un mes i mig o dos abans de la vetlla de Sant Joan, procurant que la jornada sigui pels volts de l'1 de maig, ja que d'aquesta manera s'assegura que hi col·labori més gent. La majoria dels participants en la construcció de les falles són veïns d'Isil o propietaris de segones residències i molt integrats en la vida del poble. També hi solen anar veïns d'altres poblacions de les valls d'Àneu, com d'Esterrí i de València. En total una trentena de persones que, de manera activa, distreta i divertida, s'encarreguen de transformar els troncs en falles.

Se sol quedar a les 8 del matí a la plaça major d'Isil i des d'allí amb vehicles es va fins al bosc de Bonabé, una mica més enllà del refugi del Fornet. Se seleccionen una quinzena de pins negres, que són tallats amb xerrac. Aleshores són arrossegats fins a la pista forestal, on el tronc es va seccionant en trossos d'uns 150 – 170 cm, que serà la mesura de cadascuna de les falles, de tal manera que de cada pi en surten entre 5 i 7. Segueix dament, amb l'ajuda de destrals els troncs són netejats; és a dir, se'ls treuen les branques i els nusos més grossos, i també l'escorça fins que quedin ben blancs. Això facilitarà el posterior assecat de la falla. A continuació el costat més estret del tronc és asclat en forma de creu amb l'ajuda de destrals i de tascons de ferro. Ja per acabar, aquests tascons o cunyes de ferro són substituïts per tascons de fusta de bedoll, fets a partir de les branques més grosses que prèviament s'han separat del tronc de l'arbre. La fusta de bedoll, a part de cremar més que la de pi roig o negre, també és més flexible i resistent als cops; per aquest motiu és utilitzada per mantenir les falles amb la seva forma més característica.

Cap a dos quarts d'onze del matí es fa una pausa per esmorzar i recuperar forces per continuar el procés. Cal dir que les tasques estan repartides i es fa tot alhora: mentre uns tallen els pins, d'altres tallen algun bedoll; mentre els uns escorcen els troncs, d'altres preparen els tascons de bedoll, etc.

S'elaboren entre 58 i 62 falles, mai més d'aquest nombre: "Nosaltres fem entre cinquanta i seixanta falles, per una raó: perquè és el nombre màxim que es permet baixar sense que hi hagi perill ni que hi hagi problemes. És una baixada molt complicada, no hi ha camí. Aleshores si allí hi poséssim cent falles, per exemple, seria un desastre. N'hi ha d'haver un nombre màxim perquè es baixi amb seguretat i bé [...] això no vol dir que un cop som a baix al poble llavors s'hi ajunti altra gent, com la canalla, llavors hi pot haver dos-centes falles... És igual, però de dalt en baixen cinquanta només. Sempre ha sigut així i sempre voldrem que continuï així per mantenir l'esperit de la festa."<sup>2</sup>

Un cop fetes les falles, són carregades en dos o tres remolcs i es transporten als prats que hi ha sobre les Bordes de Lapre, ja en camí del Faro, el punt de partida dels protagonistes de la nit amb les falles enceses.

Els troncs no són deixats de qualsevol manera a l'atzar, sinó ben apilats en forma cònica i en grups de quinze o vint falles. Aquest sistema permet que el sol i l'aire circulin entre elles i les airegen convenientment per a un assecat perfecte.<sup>3</sup> Així romandran fins a la tarda del 23 de juny.



Treient l'escorça del tronc per convertir-lo en falla



Preparant les falles. En primer pla treient l'escorça del tronc que es convertirà en falla. Darrera, dos joves preparant els tascons a partir de branques de bedoll



Posant el tasco de fusta de bedoll enmig de dos tascons de ferro



Tasco de fusta de bedoll enmig de dos tascons de ferro



Asclant la falla en la seva característica forma de creu



Després de treballar tot el matí en l'elaboració de les falles toca dinar

Mentrestant, retornant al bosc de Bonabé, és necessari escollir un tronc ben gros per convertir-lo en la falla major, que presidirà la nit de Sant Joan i que es plantarà al mig de la plaça del poble d'Isil, davant l'església de la Immaculada. Aquest tronc, un cop tallades les branques i deixat ben pelat, és lligat al darrere d'un tractor i transportat fins a la plaça.

Tot el matí, mentre els uns han estat preparant les falles, bona part de les dones del poble han estat cuinant un dinar de germanor per a tothom que ha participat en les tasques fallaires. Aquest dinar, normalment vianda i carn acompanyades de vi, refrescs i pastes, sempre es converteix en una trobada de germanor que ja està esdevenint una festa paral·lela a les mateixes falles.

A la tarda, després de dinar, s'acaba de preparar la falla major. El tronc, d'uns 9 o 10 metres de llargada i uns 50 cm de diàmetre, és escorçat i obert en forma de creu fins a la meitat, i perquè les parts no s'acabin de separar totalment s'hi passen unes quantes voltes de filferro al voltant del mateix tronc. Per fer les incisions en cada costat la serra mecànica hi fa el primer tall, després s'hi claven els tascons de ferro que serveixen per asclar el tronc, i de la mateixa manera que es fa amb les falles, aquests tascons de ferro són substituïts per uns altres de fusta de bedoll. El procés es repeteix en els quatre costats. Finalment cal reobrir el forat on s'ha de posar el tronc plantat.

### **Dia 23 de juny**

Aproximadament entre les cinc i dos quarts de sis de la tarda és quan el poble d'Isil es comença a omplir de fallaires i visitants. La barra del ball ja funciona, ajuda els fallaires i els que tenen la intenció de ser-ho a passar

l'estona mentre es decideix qui tindrà la sort de baixar amb el foc a l'espatlla. Cada any hi ha més problemes en aquest sentit, ja que la festa és més coneguda i crida l'atenció de més persones amb la intenció de participar activament en la festa del foc, moltes més que falles. De totes maneres, a part dels que participen en l'elaboració de les falles, les cases del poble tenen preferència davant dels visitants, de tal manera que la majoria de falles són baixades per gent del país, tot i que sempre n'hi ha per a nous participants.

A partir de les sis de la tarda comencen a pujar els vehicles tot terreny carregats de fallaires cap a les Bordes de Lapre.<sup>4</sup> Els primers a arribar poden escollir la falla que més els agrada. Des d'allí ja comença la pujada amb els troncs al coll, amb un pes gens negligible d'entre

15 i 30 quilos. Un element important tant per a la pujada com per a la baixada és anar acompanyat d'un pal d'avellaner que tant pot servir per ajudar a caminar com per passar-lo per darrere del coll de tal manera que s'hi recolzi la falla.

En el trajecte, que sol ser en fila d'un, es va fent alguna aturada per reposar i recordar moments com per exemple el pas del barranc, on s'ha de salvar l'aigua a través d'una passarel·la feta amb dos o tres troncs. Al cap d'una hora i mitja costes amunt s'arriba a l'actual Faro; l'antic queda molt més amunt, a la muntanya d'Airoto.

Arribats a aquest punt els fallaires abandonen la falla, sense perdre-la de vista. Aprofiten per descansar i riure, comentar la pujada i mirar les magnífiques vistes cap al poble d'Isil i tota la vall. Es comença a preparar el tiberi i n'hi ha que ja s'engresquen a fer els primers balls, com *La Bolangera*, el ball pla o el ball de bastons, com si no s'hagués fet prou exercici amb la pujada abans de sopar. Quan es comença a fer fosc i la nit va prenent el protagonisme s'encén la falla major al poble. És el moment indicat perquè els participants encenguin les falles respectives i s'inicia la baixada.

Al capdavant i tancant la fila de les falles enceses, hi solen anar situats els veterans del ritus; és així perquè són els qui millor es coneixen el terreny. De camí no n'hi ha, i es baixa fent ziga-zaga. Els primers marquen el camí i els últims eviten que ningú surti de la fila i es perdi enmig de muntanya envoltats per la foscor. Cada fallaire s'il·lumina només amb la llum de la falla del davant, una llum sorda, que amb prou feines il·lumina on trepitjar.

Mentrestant, mitja dotzena de fallaires, amb uns troncs molt més grossos que la resta, en comptes de seguir la filera de foc estimben les falles muntanya avall. De tant en tant les falles s'encallen en algun roquissar i ells, pel dret, s'hi arriben i les tornen a empenyar timba avall.<sup>5</sup> Des del poble es veu una corrua de petites fogueres en forma de serp; tot i no veure les persones, és molt fàcil observar totes i cadascuna de les caigudes que els fallaires van tenint, i com alguna d'aquestes falles va originant petits focs a la muntanya sense més importància. Per als fallaires la baixada cada cop és més pesada i sacrificada, tot i que segons la Mar, "jo crec que el pes de la falla és el que menys influeix a la baixada perquè no sas on poses els



Moment de recollir les falles a les bordes de Lapre. Han estat apilades així durant gairebé dos mesos per assegurar un bon assecat



Fallaires pujant cap al faro

peus, no hi veus perquè el de la falla del davant ha marxat o perquè hi ha una persona al mig... és un cúmul de coses, de tot, tot hi ajude!"<sup>6</sup>

Tot aquest esforç és ben palès quan arriben al poble, la majoria amb la cara suada i bruta de terra, del fum i les cendres de la falla del davant. Una cinquantena de metres abans d'entrar al poble s'hi uneixen els fallaires més joves, els qui han d'assegurar la pervivència de la tradició. I ja a l'entrada d'Isil, després de gairebé dues hores de baixada, els fallaires són rebuts per una multitud de gent que els espera, aplaudeix i fotografia. Les primeres a rebre'ls, però, són un grup de noies que obsequien els fallaires amb un got de vi, un tros de coca i un pomet de flors, recordant el paper que tradicionalment havien simbolitzat: força, fecunditat i puresa.

Ara, a més s'hi afegeix un grup de músics o de xaranga que els acompanyen tocant *La marxa dels fallaires* fins a l'església de Sant Joan, on cada fallaire marca amb la seva falla una creu a la porta del cementiri per, ara sí, retornar al poble, fer una volta pels carrers encara amb les falles enceses fins a la falla major, on s'acaba el recorregut i llencen llurs troncs encesos a la foguera que presidirà la festa tota la nit.



Jove transportant la falla



Pujant cap al faro

Mentre les falles es consumeixen és l'hora dels balls i danses. La primera dansa és *La marxa de les falles* o *Marxa dels fallaires*,<sup>7</sup> que ballen per parelles només els que han baixat amb la falla a coll des del cim del Faro. La segueix l'anomenat ball de bastons: es tracta de la melodia de *L'hereu Riera*, ballada pels més joves i algunes de no tan jove saltironant damunt dels bastons entrecreuats a terra. La tercera dansa és la jeràquica, el tradicional ball pla, encapçalat per autoritats civils i populars i seguida per tothom qui s'hi vulgui afegir. La darrera és *La Bolangera*, dansa típicament femenina que comencen a ballar les dones i poc a poc, tot cantant, van donant pas als homes, primer als més pròxims, després als més llunyans, fins i tot als forasters.<sup>8</sup> Quan acaben aquests balls comença l'orquestra de la festa major.

### Processos de canvis i transformació de la festa

Tot i que, tal com ja s'ha comentat, l'estructura del procés fallaire a grans trets continua sent el mateix de sempre, això no significa que no hi hagi hagut canvis per a una millor adaptació de la festa al context social de la comunitat que la celebra.

A Isil una de les modificacions més destacades és la del lloc de l'elaboració de les falles, cosa que a la vegada ha incidit en la mateixa baixada. Fins ben entrada la

dècada dels anys 80, les falles es feien a la muntanya d'Airoto, en una petita depressió coneguda amb el nom del Clot d'Urdè o Clot d'Order. Ens ho explica el Jordi Roset, un dels fallaires més veterans d'Isil: "Abans, quan fèvom les falles es contractaven del jovent del poble dos persones i es [les hi] pagaven un jornal i anaven a dalt, a demon al Clot d'Urdè a fer-les. Les feven amb un o dos dies i cobraven un sou [...] Tot a destrall i hi portaven un cavall per arrastrar els troncs i allí les teniven que pelar, partir-les i l'únic que feven era deixar-les allí al Faro. Sí, sí, sortien a les 5 del matí d'aquí i tornaven a les 8 o les 9 de la nit i et pagaven un jornal, i si no acabaves aquell dia a l'undemà a tornar-hi, que només et pagaven un jornal."<sup>9</sup>

Les falles es deixaven assecar, plantades igual que ara, al Faro, i des d'allí partien els fallaires en direcció a Isil, un punt molt més alt que l'actual punt de partida, que queda aproximadament a mitja muntanya. Fins aleshores les falles pràcticament tan sols les baixaven la gent del poble, tot el procés era més pausat, i sembla que el sentit simbòlic era molt més viu, o, si més no diferent de l'actual: "Quan arribaves al poble te trobaves tres noies que et donaven la flor, el vi i la coca. La primera noia era una soltera que passava a casadera, o sigue que era la fadrina major. I el noi que obria la baixada de les falles era el fadrí major, que aquell any se casave, o sigui sempre era una persona que passave de solter a casat, el que obria la festa i la que el rebia. No vol dir que es casessin entre ells, però que eren noi i noia que l'any que ve ja no podrien ser fadrins majors perquè ja passaven a casats [...] o sigui era com un comiat de solters, i aquell era el que anava al davant de la comitiva, el que anava al cementiri, el que feve la primera creu..."

Actualment, tal com ja hem vist, l'estructura es continua mantenint però el que segurament més ha canviat és el significat i els símbols. Per exemple, entre les noies que esperen els fallaires no necessàriament ha d'haver-n'hi una que sigui *casadora* o que s'hagi de casar; s'agafa les noies que tinguin ganes de fer-ho, sense més complicacions.

Va ser a meitat de la dècada dels anys 80 que es va decidir canviar el lloc de la preparació de les falles i es va passar del Clot d'Urdè a fer-les al bosc de Bonabé, pels voltants del refugi del Fornet, lloc que encara es continua mantenint.

Tot i que sembla que avui en dia aquesta tradició a Isil gaudeix d'una bona salut, no sempre ha estat així; encara més, a final de la dècada dels 70 i principis dels 80 cada any semblava que havia de ser l'últim que se celebressin les falles, s'havia arribat fins i tot a fer-se falles a partir de pals de telèfon, ja que aquell any no se n'havien fet. La mateixa gent del poble els donava l'esquena: "Durant una temporada semblava que anar a buscar la falla era una ruqueria, una bestiesa, estan bojos d'anar a buscar la falla i va estar a punt de perdre's, eh? Va anar de... d'un pèl, perquè hi havia poca gent jove. Van ser uns anys molt difícils als



Fent la creu amb la falla a la porta de l'església de St Joan

anys 80 perquè... precisament per això, perquè va estar a punt, a punt de perdre's".<sup>10</sup>

De mica en mica es va anar revaloritzant la tradició, es van recuperar les músiques i les cançons perquè els balls tradicionals ja s'havien perdut. Va ser l'any 1978 que el Jaume Arnel·la i la Dolors Llopart van recuperar la música i la lletra de la *dansa dels fallaires*. Així, de mica en mica van anar recuperant la tradició. L'any 1983 es va crear el Consell Cultural de les Valls d'Àneu i una de les seves tasques era la de festes i tradicions; a partir d'aleshores es van muntar exposicions, es van recuperar les fotografies del Pere Català Roca de l'any 1957 i es va començar a organitzar la festa per afermar-se fins al que és actualment.

Després de la creació del Consell Cultural de les Valls d'Àneu es va crear l'Associació de Fallaires i seguidament es va sol·licitar a la Generalitat de Catalunya que les falles d'Isil fossin declarades d'interès nacional. L'any 1991 se'n va aconseguir el reconeixement i el pas següent va ser la recuperació dels passos de dansa que es feien antigament al voltant del foc. Va ser una tasca duta a terme pel Joan Figueras, el Lluís Puig i el Jan Grau, amb la col·laboració de molts padrins d'Isil, que finalment va obtenir els seus resultats, i a partir del 1993 es van tornar a ballar les danses a Isil, a la plaça Major del poble.

Per finalitzar, cal explicar que hi ha constància oral que antigament es baixaven falles tant per la vetlla del dia de Sant Joan com per la vetlla del dia de Sant Pere. En aquest darrer cas, les baixaven des de Soberpe, a sobre mateix d'Isil, a la riba esquerra del riu. Malauradament no en tenim cap més testimoni que persones grans del poble, que tampoc no ho havien presenciat directament, sinó que els ho havien explicat els seus padrins.

## NOTES

- 1- MORELLÓ, JOAQUIM Barcelona, 1904. Edició facsímil a càrrec de l'Ajuntament d'Esterrri d'Àneu i el Consell Cultural de les Valls d'Àneu. Dipòsit Legal: LI-385-84. La Pobla de Segur. 1984
- 2- COMAS BALLESTER, JAUME Entrevista realitzada el dia 26/04/2008 a Isil.
- 3- GRAU MARTI, JAN *Les falles d'Isil [pdf]* festes.org. 09/06/2002. [http://www.festes.org/media.php?id\\_media=65](http://www.festes.org/media.php?id_media=65) [consulta 20 juliol 2010]
- 4- Ubicació aproximada dels prats on s'apilen les falles a les Bordes de Lapre: E 342756.2, N 4728380.5°. Longitud: 1° 4' 45.62" Latitud: 42° 41' 23.92" (GPS)
- 5- GRAU MARTI, JAN *Les falles d'Isil [pdf]* festes.org. 09/06/2002. [http://www.festes.org/media.php?id\\_media=65](http://www.festes.org/media.php?id_media=65) [consulta 20 juliol 2010].
- 6- FARRÉ MESTRE, MAR Entrevista realitzada el 23/06/2008 a Isil. És la núm. 010.
- 7- Vegeu a l'annex tota la cançó.
- 8- GRAU MARTI, JAN *Les falles d'Isil [pdf]* festes.org. 09/06/2002. [http://www.festes.org/media.php?id\\_media=65](http://www.festes.org/media.php?id_media=65) [consulta 20 juliol 2010].
- 9- ROSET AURA, JORDI Entrevista realitzada el 03/05/2008 a Isil. És l'entrevista núm. 007.
- 10- ISUS BARADO, ESTER Entrevista realitzada el dia 23/06/2008 a Isil. És l'entrevista núm. 008.